

הספר האידי באמריקה (צקת מספרים והרהורים)

הספר היהודי בארצות-הברית, מספר הספרים המופיעים באותה ארץ, התפקיד, והספר ממלא באותו ישוב יהודי גדול בן חמשת המיליונים, מספר הטופסים המודפסים מכל ספר — כל אלה קשורים קשר אמיץ במצבם החברתי והתרבותי של המוני היהודים באמריקה, בחינוכם של הדורות הגדלים בעשרות השנים האחרונות, וגם במצבם הכללי של המיעוטים הלאומיים בארצות-הברית.

אם נערוך השוואה, ותהי זו אפילו מרפרפת ושטחית, אל מצב הספר העברי, אל מספר הספרים המופיעים כאן בארץ — בארץ, ישיש בה רק שמינית ממספר היהודים בארצות-הברית — נהיה נדהמים. אבל לא תמיד מוליכות השוואות פשוטות בדרך הנכונה. צריך לקחת כל תופעה — ובנידון דידן, את הספר היהודי באמריקה — בקשר עם המצב החברתי — תרבותי של ההמונים היהודיים באמריקה ועם המקום והתפקיד שהשפה היהודית (האידיש) תופסת וממלאה שם.

צריך לזכור היטב, שבישוב היהודי בן חמשת המיליונים יש מספר גדול מאוד של יהודים, שאינם יודעים, אינם מבינים וממילא — אינם קוראים אידיש. ושוב: מתוך מספר היהודים הקוראים אמנם אידיש, רובם קוראים עתון יהודי יומי או שבועי, מבקרים לעתים קרובות בתיאטרון יהודי, מאזינים היטב אל השעות היהודיות הפופולאריות מאוד בראדיו, אבל ספר יהודי אין הם קוראים ואולי אין הם יודעים כלל את טעמה של קריאת ספר יהודי. ואם בין היהודים שבגיל הויקנה ובגיל העמידה (רובם באו לאמריקה מארצות ומגלילות ספוגי יהדות יותר!) יש עוד מספר גדול של יהודים הקוראים אידיש, הרי בין הנוער היהודי האמריקאי תמצאו רק לעתים רחוקות קורא אידיש, קורא ספר יהודי או אפילו קורא עתון יהודי.

לא ניכנס עכשיו לשיחה ארוכה יותר ולא נתעכב בפרטות ובאריכות על כל הסיבות והנימוקים, עיקריים ומקריים, שהביאו לידי מצב עגום כזה — זהו ענין בפני עצמו ודורש סיור ארוך על פני כל פילות החיים היהודיים באמריקה ועל פני ההיסטוריה של הקיבוץ היהודי במדינה זו.

נאמר רק במלים מעטות, כי ישוב-ההמונים היהודי באמריקה (מדברים אנו על אמריקה הצפונית; על אמריקה הדרומית יש לומר כמעט אותם הדברים בשינויים קלים אחדים) הנהו רק בן ששים שנה בערך, למן שנות השמונים של המאה ה"ט. מקיבוץ, אשר לפני כששים ושתיים שנה מנה פחות מרבע מיליון — ביתר דיוק, כ־220 אלף — יהודים, יש לנו כעת באמריקה למעלה מחמשה מיליונים, ואם לצרף גם את קנדה, ואת מפקיף והאֶוֹאוֹנָה הקרובות — כחמשה וחצי מיליון יהודים. מפני סיבות שונות הלכה ההתבוללות והלשונות בצערים מהירים ומזורזים עד מאוד. וודאי שלא תהיה זאת גוזמה, אם נגיד, שהרבה הרבה פחות מחצית הישוב היהודי באמריקה אינו שומע יהודית ומכלל-שכן אינו משתמש — לא בבית, לא ברחוב ולא בתוך ההסתדרויות — ביהודית, אלא באנגלית בלבד. (בהאֶוֹאוֹנָה, מפקיף וכן גם בארצות אמריקה הדרומית מדבר הוא ספרדית). לפי המספרים המשוערים, נפוצים העתונים היהודיים היומיים באמריקה במספרים גדולים למדי. ארבעת העתונים היומיים הגדולים בניו-יורק מופיעים כיום ב־330—350 אלף טופסים, יום-יום, שבע פעמים בשבוע (חוץ מה"מאָרגן זשורנאל", המופיע רק שש פעמים בשבוע). והנה את שליש המיליון של עתונים קוראים בודאי כמיליון יהודים, אם לא למעלה מזה במאתיים אלף. יש להוסיף לכך עוד עתונים יומיים אחדים בעלי תפוצה קטנה יותר בערים קטנות יותר, הן בארצות-הברית והן בקאנאדה, מפקיף והאֶוֹאוֹנָה. אחריהם באים שבועונים וירחונים בעלי תפוצה גדולה למדי של 10—11 אלף אכסמפלארים.

אם בכל זאת קוראים למעלה ממיליון יהודים עתונים יומיים יהודים, הרי צריך היה באופן פרופורציונלי להיות גדול גם מספר הספרים המופיעים באידיש ומספר הקוראים ספרים יהודיים. אפשר לבסס את ההנחה הזאת עליידי השוואה לארץ-ישראל: כאן

מופיעים עתונים יומיים עבריים ב־60—70 אלף טפסים בערך (במספר זה כלולים גם עתוני הערב), ומספר הספרים המופיעים בשנה מגיע בזמן האחרון ל־600—800 ואולי עוד יותר בשלוש השנים האחרונות. והרי לפי הפרופורציה הזאת צריכים היו באמריקה להופיע ספרים פי חמש יותר, מאשר כאן, וספר צריך היה להידפס אצלנו, באמריקה, במספר טופסים גדול פי 5—6 מאשר כאן. כאן — 4—5 אלפים, אצלנו — 20—25 אלף טופסים. לצערנו, מצבו של הספר היהודי בארצה"ב הנהו גרוע ועלוב הרבה-הרבה יותר, מכפי שיכולנו לתאר לעצמנו. בהשוואה למצב הספר העברי בארץ-ישראל, מפגרים אנו באמריקה עד כדי כך, שבושה וכאב הוא לספר על דבר זה בפומבי.

בארצות-הברית, יחד עם קנדה, מופיעים בשנה ספרים וספרונים ביהודית פחות ממאתים, נכון יותר, כמאה וחמשים. בשים אל לב את מספר הספרים, המופיעים בארץ-ישראל (אצל ישוב בן 600 אלף בערך!), מספר הספרים באמריקה הוא קטן פי ארבעה או חמשה ואולי פי ששה. ולבנו יתמלא עצב עוד יותר, אם נשים אל לב, שהספרים מופיעים ב־2—3, ולעתים רחוקות ב־4—5 אלפי טופסים בממוצע. ועתה נסתכל-נא היטב אל מקצועותיהם של הספרים המופיעים ונראה מה הם הענפים והמקצועות הנעדרים בתוצרת הספרים היהודית של ארצות-הברית, ואז ניווכח כי מצבם של התרבות היהודית, של היצירה היהודית, של הרכוש הרוחני היהודי בשפה היהודית באמריקה מדאיג ביותר.

לנגד עיני מונחת רשימת הספרים העבריים, שהופיעו בארץ-ישראל בשנת תש"ה; באותה רשימה מסומנים יותר מ־800 ספרים למקצועותיהם וענפיהם השונים. ולעומת זה יש לפני הרשימות של הספרים היהודיים, שיצאו לאור באמריקה בשנים 1944 ו־1945, ומה גדול ההבדל בין שתי הרשימות הללו!

קודם-כל שירה מקורית. באמריקה הופיעו בשנת 1944 כ־16 ספרי-שירים, בשנת 1945 כ־22, ובארץ-ישראל — כ־40. נוסף לכך, הופיעו בארץ כעשרה תרגומים טובים ממשורריה-המופת מאנגלית, גרמנית, רוסית — תרגומים, שיש בהם משום יצירה, מאת משוררים-אמנים עבריים. באמריקה הופיע במשך שתי שנים אלה רק תרגום אחד בלבד — הסוניטות של שפספיר. וזה הכל!

בכלל, שאלת התרגומים מלשונות אחרות ליהודית באמריקה היא חמורה מאוד. אין מופיעים בהחלט שום תרגומים (חוץ מבעתונים היומיים המדפיסים גם רומנים מפורסמים!) ליהודית. מפני מה? מפני שהקורא היהודי בדרך כלל קורא גם יהודית, וספרים מלשונות אחרות, מאת הסופרים העולמיים, קורא הוא בלשונות אחרות, או שאינו זקוק להם. סיפורים ורומנים מתורגמים משפות אחרות מופיעים כאן בארץ הרבה יותר ממספר הרומנים והסיפורים המקוריים. מצד אחד אפשר להסיק מזה מסקנות לא-טובות — הסופר העברי אינו יכול, כנראה, לרוות את הצמאון הגדול ולמלא את הביקוש הרב לחומר קריאה ושעשועים, ומן ההכרח לפנות לאמנים זרים. אבל הרי זה מוכיח, מאידך גיסא, שישנם כאן רבבות קוראים, הנהנים מן סופריה-העולם דרך הצנורות העבריים, „בולעים" ספרים בעלי ערך וטעם שונים.

באותו זמן שבעברית הופיעו מן הספרות היפה הלוועזית — רומנים וסיפורים — בשנת תש"ה בלבד למעלה ממאה ספרים, ובתוכם ספרים טובים ומזהירים, לא הופיע באידיש בשתי השנים 1944—1945 אף ספר מתורגם אחד מסוג זה.

ואשר ליצירות המקוריות בספרות היפה, הופיעו בשנים 1944—1945 באמריקה: בסך הכל 16—18, אולם בשנת תש"ה בלבד יצאו לאור בארץ קרוב ל־50 ספר.

בטרם נעבור לשיקולים אחרים, נפרוט רק יצירות אחדות חשובות יותר בשירת, שיצאו אצלנו לאור: בשנת 1944 — משה נאדיר — מודה אני, איציק פעפער — מולדת, ח. רויזנבלאט — שני כרכים, דארע טייטלבוים — בלב העולם ועוד. בשנת 1945 — ח. לייוויק — בטרמבליאנסקה לא הייתי, ז. שניאור — ארבעים שנה (שירים ופואימות), חיים גראדע — דורות, דוד הופשטיין — אני מאמין, אפרים אויערבאך — אהלי יעקב, מלכהלי — קינות של זמננו, י. י. סיגעל — שירים ואמונה, שלום שטרן — בבוקר, מנחם באריישא — ההלך (מהדורה חדשה) ועוד. כפי שאנו רואים, יש בין ספריה-השירים שהופיעו הרבה יצירות כבודות-משקל, יקרות-ערך. אבל הן נדפסות בממוצע ב־1500—2000 ולעתים

רחקות ב־2500 אֶכְסֶמְפֶּלֶאָרִים. לְצַעֲרֵנו, הֵן עֵינֵי לְחֹג מְצֻמָּצֵם יוֹתֵר שֶׁל קוֹרָאִים וּמַעֲרִיצִים.—
יש עוד לצרף לכאן את המשך האנתולוגיה של השירה היהודית האמריקאית הצעירה יותר,
שבה מיוצגים עשרות אחדות של משוררים יהודים באמריקה לכיווניהם וגווניהם השונים.
דרך אגב, יש הרצון לומר כאן, שבמשך 8—9 השנים האחרונות נוסף לשירה היהודית
באמריקה רק משורר אחד בלבד — בעצם משוררת — דארע טיטלבוים. כל־כך צחיח
הוא הקרקע, שרק לעתים רחוקות יגוב בו ספיה!

אם בשירה יש לנו בכל־זאת שורה שלמה של יצירות־משוררים כבדות־משקל, ויהי
מספר הספרים שהופיעו קטן כאשר יהיה, זעום יותר הוא הקציר בפרוזה הבלטריסטית.
כאמור, הופיעו בשתי השנים 1944—1945 באמריקה רק שלושים ושנים ספרים. ביניהם יש
לנו „משפחת קארנאווסקי“ של י. י. זינגר, „הקיסר ורבי“ (2 כרכים) של ז. שניאור,
„יהודי בא לאמריקה“ — א. ראבאי, „פולין“ — י. טרונק, „נר כבוי“ — ב. עפעלבוים,
„גרות דולקים“ — בלה שאנאל, „אדום ושחור“ — ש. מילר, „בירובידואנים על גהר
אמור“ — מ. גולדשטיין ועוד.

אבל כאן מן הנחוץ להעיר כי זוהי חדשה בהחלט בשביל הקורא היהודי בארה״ב.
הרומן והסיפור הגדול (היסטורי או של זמננו) נקראים הרבה מאוד באמריקה, אך לא
בצורת ספרים, אלא מעל העמודים הגדולים והארוכים של העיתונים. בעת ובעונה אחת
מודפסים בארבעת העיתונים היהודיים האמריקאיים (הניו־יורקיים) כ־8—10 רומנים, והם
נקראים על־ידי עשרות ולפעמים מאות אלפי קוראים. אמנם בין רומנים אלה ישנם אחדים
בעלי ערך אמנותי או תרבותי קטן, אבל יש גם יצירות אמנותיות טובות מאוד. כל כתבי
הסופרים האידיים באמריקה, וגם תרגומים מלשונות זרות, נדפסים בעתונים ונקראים
ברצון ובשקידה. שלום אש, י. י. זינגר, פרץ הירשביין, י. אפאטשוו, ז. שניאור, לעאן
קוברין, דוד פינסקי ואחרים מן הדור הקשיש; וכן גם כתבי הסופרים הצעירים מגיעים אל
הקורא היהודי בדרך העתון. מתקבל אפוא קוריוז כזה — רבבות קוראים עוקבים בהתעני
יינות וסקרנות מרובה אחרי הכתבים, הנמשכים שבועות וירחים, ויוצאים בזה ידי חובתם.
ואתו הקורא היהודי עצמו לא יקנה אותם בצורת ספר. מדוע כך הוא, — זוהי שאלה אחת
לגמרי. היא בודאי קשורה באורח־החיים, בגיל של הקורא, בבתים, בארונות־הספרים, או
ב„מסורות“ (בלתי־נאות מאד), השוררות בקרב האוכלוסיה היהודית, או במנהגי ההס
תדרויות היהודיות, שלא עמלו לעורר ענין, כבוד, יחס אל הספר האידי.

באופן כזה, באמצעות העתון היומי, מגיעים אל הקורא גם רומנים וסיפורים
מסופרי הדורות הקודמים. כמו גם זכרונות, ממוארים בעלי חשיבות רבה. בשנתיים
האחרונות נדפסו בעתונים הרבה תיאורים, יומנים, מקוריים ומתורגמים מאת אלה, שחזו
מבשרם את כל הזוועות במחנות־הריכוז או בגיטו. ספרים אחדים, כגון „מן הגיטו בוילנה“
מאת א. סוצוקר, נדפסו בעת ובעונה אחת בשני עיתונים יומיים, ולא תהיה בכך משום
גזומה לומר, שהם נקראים בבת אחת על־ידי מאה אלף קוראים ויותר. סבורני, שלסיפורי
זינגר היו כ־200 אלף קוראים. יוכל היות, שלרומנים ממדרגה שניה יש עוד יותר קוראים.
מענין הדבר, שבעת האחרונה הדפיס העתון „מארגן פרייהייט“ בהמשכים לא רק את
„הכוכבים התועים“ לשלום עליכם, אלא גם את „ימים ולילות“ לסימונוב, „קשת בענן“
לזו. וואסילבסקה. עתונים אחרים הדפיסו את „מפלת פאריס“ מאת איליא אַרְאָנְבוֹרְג, „בלתי
מנוצחים“ מאת בוריס גורבאטוב, או „רומאן“ מאת וואסילי גרוסמן. בצורת ספר לא
הופיעו כתבים אלה עד היום.

בין ענפי הספרות השונים מפגר מאוד מדור „היצירות הדרמטיות“. בארץ־ישראל,
שישנם בה תיאטרות אחדים, המציגים דברים מקוריים ומתורגמים של דרמטורגים, מובן
הדבר מאליו, שבמשך השנה מופיעים גם ספרי יצירות דרמטיות, מקוריים ומתורגמים.
התיאטרון היהודי באמריקה הלך לו בדרך מתמיהה, הוא ניער את חצנו מן הדרמטורגיה
היהודית והנהו ניוון מכל מיני תחליפים, מן „במקום־מחזות“. כתיאטרון־הקולקל, גם
לצערנו, התיאטרון הטוב יותר. לפיכך קמו עושי־מחזות, ספקי־מחזות בשביל „הכוכב“ —
נגע צרעת באורגניזם של התיאטרון באמריקה, והדבר הזה גרם לכך, שהדרמטורג האמתי
הוא מנותק, מורחק או מתרחק מן התיאטרון היהודי בכלל. זהו מעגל־קסמים: לתיאטרון

אין יצירות דרמטורגיות, ולדרמטורג אין תיאטרון ליצור בשבילו. התהום בין הדרמטורגיה ובין התיאטרון הולכת איפוא וגדלה, וממילא אין מופיעים כמעט ספרי־דרמה. הדרמטורג ממצט לכתוב, או שהוא גונז את כתביו במגרה. והנה יש לנו באמריקה דרמטורגים בעלי שיעור־קומה, כמו שלום אש, דוד פינסקי, פרץ הירשביין, ה. סקלר, ת. ליוויק, אהרן צייטלין, פ. בימקא, ההולכים בטלים ומובטלים, "מחוסרי־עבודה", והתיאטרון היהודי מוצא את סיפוקו בחיבורים, נטולי ערך וטעם.

רע לגמרי אצלנו מצב ספריה־הלימוד וספרות־הילדים באידיש. ושוב: זוהי תוצאה ישרה מהמדרגה הנמוכה שעליה עומדים בתי־ספרינו היהודיים באמריקה. כמובן, אין כל הגיון בדבר להשוות את בית הספר היהודי באמריקה אל בית־הספר העברי בארץ־ישראל — המסועף והנורמלי. כאן קיימת מערכת בתי־ספר, המכילה רק בתחומי הרשת של הועד־הלאומי והמרכז־לחינוך עד 88 אלף תלמידים, למעלה מ־700 מוסדות חינוכיים וקרוב ל־4000 מורים. הנה כל אותם בתי־ספר חינוכו ומחנכים דורות המעורים, באופן טבעי, בלשון העברית, בספרות וביצירה העברית, ובשבילם פתוחים כל המקורות וכל הלבטים של המלה העברית. אחר לגמרי הוא המצב אצלנו באמריקה: הילד היהודי, ההולך סוף־סוף אל ביה"ס היהודי (מספרם הוא קטן מאד!) מקבל ידיעות יהודיות פחות מכונית. הבית איננו לא המשך, לא השלמה ולא הכנה אל בית־הספר היהודי, לכן מוציא הילד והמבוגר מבית־הספר קומץ ידיעות, המתנדפות עד מהרה, כי אין האוירה והתנאים בשביל נוער יהודי, המדבר אידיש והיוצר באידיש. ומובן שאין או כמעט שאין כל צורך בספרות לילדים ובספרות לבני הנעורים. ספרים מעטים מסוג זה המופיעים בכל־זאת, אינם מקשרים את הצעיר או את הצעירה אל המלה היהודית. והמצב אינו משתנה לטובה, אף־על־פי שמראים בלי־הרף על הסכנה הצפויה לתרבות היהודית, מתוך זה שאינם גדלים צעירים, צעירים יותר, שיקלטו את כל הרכוש שנוצר באידיש. מהמעטים הספורים היוצאים מן הכלל לא ניוושע.

גם ביתר ענפי הוצאת־הספרים אין המצב מעודד כלל. פה ושם מופיע לפעמים ספר טוב, פרי עמל שנים, של חוקר יהודי או של חכם־ספרות יהודי, אבל אלה הן, סוף־כל־סוף, תופעות בודדות, הן אינן נובעות מתוך רצון קולקטיבי גדול.

ענין הוצאת־הספרים היהודית באמריקה הוא בכלל השטח המזונוח ביותר בעולם־התרבות היהודי. רוב הספרים הופיעו בזמנתו או עקשנותו של המחבר בלבד. וכן גם ההפצה היתה בהחלט בלתי־אורגנית. והסופר נאלץ, כמו המחברים בימים שעברו לבקש „פראגמאטאנטים" או, במחילה מכבודו, ללכת בעצמו למכור את ספרו. וכדי בניין וקצף! זה הביא לידי כך, שיצאו לאור ספרים ללא כל קונטרולה ציבורית. אם איזה יהודי, פעמים גרפמן עלוב, היה לו כסף או עלה בידו ללקט מסביבו כמה ידידים, הנה „עשה ספרים הרבה אין קץ" ועל ידי כך מלא אשפה וזבל (לא זיבל וטייב) את שדה הספרות והתרבות. בעת האחרונה יש שיפור כלשהו מבחינה זו: שתי הסתדרויות תרבות גדולות יותר — ה„איקוף" וה„ציקא" — מנסות, באמצעים קטנים מאוד, לעשות דבר־מה, להכניס סדר ושיטה לתוך ענין הוצאת־הספרים. כאמור, יש ברשותן מעט מאוד כסף. ההסתדרויות העשירות, שעליהן צריכות היו ויכולות היו אלה להישען, אין להן ההבנה הדרושה, ולכן חסרות להן השאיפה והתנופה, שאנו רואים אותן כאן ב„עם עובד", ב„הקבוץ המאוחד", ב„ספרית־פועלים" ובהוצאות אחרות חברתיות או חברתיות־למחצה.

אפשר שצריך לשלוח לכאן את מנהיגיהן של ההסתדרויות הגדולות והעשירות מאמריקה, שילמדו העזה והבנה בשביל מפעלי־ספר גדולים יותר. והרי עוד ישנן אפשרויות להציל את המצב, וחובה קדושה לעשות זאת ביחוד עכשיו, לאחר שנהרסו ונחרבו הישובים היהודיים הגדולים בפולין, בליטא, ברומניה, בלטביה — ואמריקה היהודית המונה למעלה מ־5 מיליון הרי נעשתה עתה הקיבוץ הגדול ביותר והנמצא במצב הטוב ביותר בעולם. מצבו של הספר היהודי, של הוצאת הספרים היהודית באמריקה מדיגי איפוא מאוד, אבל לדעתי, אינו חסרת־קוה. נחוץ להכניס שיטות־עבודה חדשות, התלהבות חדשה, הבנה חדשה לצרכי תרבות העם. זוהי המסקנה מכל האמור!

תל־אביב, 28 באוקטובר 1946.